

*“Sobre la unitat
i diversitat de les llengües”*

M. Teresa Cabré Castellví

Lliçó inaugural del curs acadèmic 2001-2002

Barcelona, 4 d'octubre del 2001

“SOBRE LA UNITAT I DIVERSITAT DE LES LLENGÜES”

LLIÇÓ INAUGURAL DEL CURS ACADÈMIC 2001-2002,
A CÀRREC DE M. TERESA CABRÉ CASTELLVÍ,
DE L'INSTITUT UNIVERSITARI DE LINGÜÍSTICA APLICADA DE LA UPF

És amb gust que he acceptat la proposta d'obrir aquest curs acadèmic 2001-2002 de la nostra universitat, tant pel respecte que em mereixen la trajectòria de la Universitat Pompeu Fabra i el seu rector en els primers deu anys com per la confiança i l'afecte que sento per la persona que en duu avui les regnes. No voldria, doncs, començar aquesta intervenció sense agrair a la rectora i al seu equip la confiança que han dipositat en la meva persona perquè obri aquest nou curs acadèmic.

I voldria aprofitar aquesta ocasió —tenint en compte, a més, que enguany se celebra l'Any Europeu de les Llengües— per parlar, ni que sigui genèricament, de lingüística i de llengües. De la lingüística sense adjectius, és a dir, de l'estudi del que s'anomena el llenguatge com a capacitat, i de les llengües en conjunt com a manifestació d'aquesta capacitat, totes elles amb propietats i característiques comunes, amb independència del fet que unes siguin més usades que d'altres o que tinguin un major o menor nombre de parlants.

La lingüística a seques, també anomenada *lingüística general*, es diferencia de la lingüística de les llengües particulars perquè estudia allò que és comú a totes les llengües, allò que fa que un sistema d'expressió i comunicació sigui una llengua natural. En contrast, la lingüística que s'ocupa de les llengües —la

lingüística catalana, l'espanyola, la francesa, l'anglesa o l'alemanya — descriu les peculiaritats de cada llengua, és a dir, allò que fa que el català, el castellà, el francès, l'anglès o l'alemany siguin llengües diferents. I la lingüística romànica, la lingüística clàssica o la lingüística semítica estudien grups diferents de llengües que, tot i les seves diferències, comparteixen principis i tenen característiques comunes pel fet d'estar emparentades històricament.

Perquè per damunt de les diferències que hi pot haver —i que de fet hi ha— entre les llengües, que fan que dues persones de sistemes distants no s'entenguin si no aprenen la llengua de l'altra, hi ha principis bàsics que descriuen el fet que una llengua sigui una llengua (i no un altre tipus de sistema de senyalització, d'expressió o de transmissió de dades), al marge que aquesta llengua sigui el francès, el guaraní, l'anglès, el català o el sango. I en aquesta coincidència de principis no hi tenen res a veure ni el fet que hi hagi llengües amb més o menys parlants, més esteses o més restringides territorialment, ni que al darrere d'una llengua hi hagi o no un estat. I també perquè, per damunt de les diferències existents entre les llengües del món i de la diversitat de condicions socials, econòmiques i polítiques de cada llengua, hi ha un fet que és absolutament inqüestionable: que tots els éssers humans posseïm de manera natural una llengua que ens dóna la possibilitat d'expressar què volem, què sentim, com voldríem que fos alguna cosa o què ens va passar anys enrere a nosaltres o a qualsevol altra persona. I aquesta observació, per molt òbvia que pugui semblar, no és un fet trivial, sinó que amaga principis biològics de gran complexitat que amb el temps la ciència va explicant.

DE LA UNIVERSALITAT DEL LLENGUATGE

El llenguatge és una capacitat de base biològica lligada exclusivament a l'espècie humana. Per això totes les persones “saben” parlar, tenen una llengua que els facilita l'emissió d'informació i la comprensió de les dades emeses pels altres éssers de la mateixa comunitat lingüística. I quan diem *parlar* una llengua no ens limitem a les llengües orals, que són les més prototípiques, sinó que també hi incloem el llenguatge de signes, perquè posseeix les mateixes característiques que el llenguatge natural, tant pel que fa a la seva organització com pel que fa als estadis d'adquisició per què passa un infant sord si des dels primers moments se l'estimula a comunicar-s'hi.

És cert que coneixem casos d'éssers humans que han viscut aïllats i que, per aquest motiu, no han après a parlar cap llengua, com ho mostra el film de François Truffaut *L'enfant sauvage*. El 1920, per no anar més lluny, es van trobar a l'Índia dos nens, de nom Amala i Kamala, que s'havien criat entre llops, i que no emetien altres sons que els propis de l'única espècie animal amb la qual havien conviscut. I més recentment, l'any 1970, es va descobrir als Estats Units

una nena de 14 anys, la Genie, que havia viscut tancada en una petita habitació en condicions infrahumanes, sense cap contacte humà directe, i que no parlava cap llengua. Aquests casos, però, no invaliden el principi universal del llenguatge humà, per tal com ni l'Amala, ni la Kamala ni la Genie no havien rebut cap *input* lingüístic en el període en què és natural de començar a parlar.

Com és que un esclau és capaç de descobrir indirectament les veritats de la geometria si no té ni formació ni instrucció en aquest tema? —es pregunta Sòcrates. O com és —es demana Bertrand Russell— que els éssers humans, amb unes experiències tan breus, personals i limitades, som capaços de saber tantes coses? Doncs perquè —podríem respondre— els humans naixem programats per aprendre, i el llenguatge és una de les capacitats naturals lligades a l'espècie. Naixem programats per parlar, dotats de la capacitat de parlar, i, en contacte amb un ambient que estimula aquesta capacitat, adquirim de manera natural una llengua.

Diem que aquesta capacitat és exclusiva de l'espècie humana perquè la llengua que adquirim, i totes les llengües humanes, tenen unes propietats peculiars que no es donen en altres sistemes de comunicació anomenats metafòricament *llenguatges*, com quan es parla del llenguatge de les abelles o del dels dofins.

En primer lloc, la capacitat d'aprenentatge de llengües per part dels humans és molt més rica i complexa que la dels animals, encara que a aquests se'ls sotmeti a un aprenentatge sistemàtic. Dels nombrosos experiments que des dels anys vint s'han dut a terme amb ximpanzés, en cap dels casos els animals no han aconseguit aprendre més de cinc-centes paraules, mai no han adquirit la capacitat de crear paraules noves a partir de les que havien après i tampoc no han superat mai la combinació de tres unitats per formar oracions.

És ben sabut que els infants passen per etapes successives quan aprenen a parlar. El seu sistema lingüístic va evolucionant progressivament. Després d'un primer període de sons independents de les llengües, emeten expressions d'una sola unitat; és el que s'anomena l'*estadi holofràstic*. Després construeixen combinacions de dues unitats que ja tenen una estructura gramatical, tot i que molt rudimentària (la *fase telegràfica*). I ràpidament i progressivament, encara que els estímuls siguin limitats, passen a una fase definitiva de gramàtica plenament desenvolupada, una gramàtica que posseeix les mateixes regles bàsiques de construcció d'oracions. Són les mateixes oracions que utilitzen els adults de la comunitat, amb algunes restriccions relatives al domini de les excepcions a les regles. Però les excepcions les van incorporant a mesura que afinen el llenguatge imitant els adults o com a conseqüència de les correccions que se'ls fan. Tot es redueix a regles i a unitats, com diu Pinker. Tot el que és generalitzable ho aprenem i ho emmagatzemem en el cervell en forma d'una regla; i el que no ho és, ho aprenem com una unitat.

La base biològica de la capacitat de llenguatge i el caràcter sociobiològic de la seva adquisició progressiva expliquen que tots els éssers humans sotmesos a estímuls lingüístics aprenguem a parlar una llengua sense estudiar-la explícitament. Ara bé, al llarg dels temps no tots els psicòlegs ni els lingüistes han compartit aquesta hipòtesi innatista, tot i que cada cop s'hagi anat imposant com la més plausible. Alguns han defensat i defensen encara que les llengües s'aprenen per imitació, d'altres han sostingut que s'adquireixen per estimulació explícita o per analogia. Però si així fos, com podríem explicar que individus sotmesos a experiències lingüístiques concretes tan diferents adquireixin una mateixa llengua, és a dir, unes mateixes regles gramaticals? I com podríem argumentar que l'aprenentatge d'una llengua — que és un sistema tan complex — per part d'un infant sigui tan extraordinàriament veloç i perfecte a partir d'una experiència tan parcial?

Només si postulem que els éssers humans naixem predisposats per al llenguatge, dotats d'una capacitat específica per al llenguatge, podem justificar l'adquisició del coneixement lingüístic. Aquesta capacitat ha estat descrita per Chomsky a través de la noció de *gramàtica universal*. Parlar una llengua seria doncs una facultat comparable a la de caminar, volar o reptar, segons les espècies. L'evolució de l'espècie humana ha incorporat el llenguatge com una capacitat natural.

En conseqüència, podem dir que al darrere de les llengües pròpies els individus posseïm una gramàtica de base biològica que ens predisposa a parlar una llengua, i que aquesta gramàtica, que és universal, es materialitza en la gramàtica particular i idiosincràtica d'una llengua determinada en funció dels *inputs* que cada individu rep del context en què viu i es mou.

Dit això, sembla que no cal remarcar gaire més com és d'important per a les persones el fet de posseir una llengua, la primera llengua que aprenem de manera natural segons l'entorn en què ens desenvolupem, la primera llengua que ens permet materialitzar la gramàtica universal pròpia de la nostra espècie. I aquest aprenentatge natural i inconscient, basat en la interiorització de regles, justifica que l'individu que coneix una llengua sigui capaç de produir i de comprendre un nombre infinit d'oracions en aquesta llengua.

És tan important adquirir una llengua de manera natural que els individus que, com en els casos que hem mencionat anteriorment, han estat aïllats de qualsevol estimul lingüístic en el període que es considera crític per a l'aprenentatge natural (aproximadament fins a la pubertat), tot i que poden arribar a adquirir una llengua a través d'un aprenentatge instructiu, mai aquesta llengua no tindrà la riquesa de la dels que l'han après de manera natural en el període adequat.

La Genie, la nena que va viure aïllada fins als 14 anys, tot i que va arribar a adquirir un nombre considerable de paraules sobre colors, formes, objectes, i fins

i tot abstraccions, mai no va poder desenvolupar plenament ni la sintaxi ni la morfologia, assegura Susan Curtis, que la va atendre lingüísticament des que la van descobrir fins molts anys després. La Genie feia combinacions molt variades de paraules, combinacions molt riques quant a contingut, però molt pobres quant a estructura gramatical, semblants a les que fa un infant en la seva etapa telegràfica o similars a les que produeixen els qui tenen una afàsia de Broca. Les expressions de la Genie mai no van incloure ni verbs auxiliars ni marcadors de concordança ni de temps; mai no va ser capaç de formar frases interrogatives a partir de les seves corresponents afirmatives, ni tampoc va usar mai el sistema pronominal. La manca d'habilitat lingüística procedia del fet que no havia rebut cap *input* lingüístic en el període crític de desenvolupament del llenguatge.

DE LA UNITAT DE LES LLENGÜES

Tot i el fenomen comú i universal del llenguatge demostrat científicament com a inherent a l'espècie humana, allò que percebem més directament en el context en què vivim és l'existència de llengües diferents. De fet, la capacitat del llenguatge sotmesa a estímuls distints dóna lloc a llengües diferents, a sistemes de regles gramaticals diferents, usades en espais diferents i per grups diferents, als quals la sociolingüística es refereix com a comunitats lingüístiques o comunitats de parla.

Allò que explica que una mateixa capacitat doni lloc a sistemes diferents és el context social i geogràfic en què aquesta capacitat es desenvolupa. I així, de la gramàtica universal postulada per Chomsky com a base comuna de les llengües deriven totes les llengües naturals existents, cadascuna descrita per una gramàtica pròpia. De la unitat de base biològica, doncs, passem a la diversitat de base social.

No obstant aquesta diversitat, la lingüística ha pogut constatar que les llengües particulars també tenen propietats comunes que les caracteritzen com a llengües, i que en conjunt serveixen per diferenciar les llengües naturals humanes d'altres sistemes d'expressió i comunicació, com els llenguatges artificials i els sistemes animals. Per exemple, en els sistemes de comunicació animal, alguns dels quals són orals, és freqüent que hi hagi una relació directa entre el senyal emès com a missatge i el contingut d'aquest senyal; en canvi, en el llenguatge humà la relació entre la forma i el significat de les unitats lingüístiques és completament arbitrària, i per tant ha de ser transmesa acuradament de generació a generació i es troba en canvi permanent.

L'organització del llenguatge humà en unitats de forma i unitats de contingut (allò que s'anomena *dobla articulació*) i la possibilitat d'expressar idees que no formen part ni del temps ni de l'espai presents (allò que s'anomena *desplaça-*

ment) són altres característiques que també fan que el llenguatge natural propi de l'espècie humana sigui específic i idiosincràtic. Però, per damunt fins i tot de les característiques que acabem d'esmentar, és la capacitat de generar noves expressions no produïdes anteriorment, de comprendre expressions produïdes per primera vegada i de portar aquesta creativitat regulada per regles fins a l'infinit allò que fa únic el sistema lingüístic humà. I són aquestes característiques, pròpies de totes les llengües del món, allò que fa que totes les llengües siguin igualment complexes, amb independència que els sistemes culturals de les comunitats que les parlen siguin més primitius o més elaborats, o que les seves societats siguin rurals, industrialitzades o més o menys avançades tecnològicament.

No hi fa res que el xinès mandarí tingui més de mil milions de parlants i que en canvi hi hagi llengües indígenes que no en tinguin més de dues dotzenes, perquè el nombre de parlants no és una variable pertinent per considerar que un sistema és una llengua ni que aquesta llengua és més potent gramaticalment. Tant és que hi hagi llengües que siguin oficials en diversos estats, com l'espanyol, l'anglès o l'àrab, i llengües sense estat reduïdes a usos no oficials, com el bretó o el gal·lès; o que hi hagi llengües molt esteses, com l'anglès, i d'altres, en canvi, recloses en petites comunitats desconegudes, com algunes llengües indígenes de la selva amazònica. Tant és que una llengua tingui una llarga tradició literària o que només sigui de tradició oral. Perquè de fet totes les llengües són iguals com a llengües, posseeixen les mateixes propietats, són igualment complexes i totes estan descrites per una gramàtica que ha fet possible una de les capacitats pròpies de l'espècie.

DE LA DIVERSITAT ENTRE LES LLENGÜES I LA DIVERSITAT EN LES LLENGÜES

Ara bé, encara que és rigorosament cert que totes les llengües són per principi iguals com a sistemes d'expressió i comunicació, també és evident que no tenen les mateixes regles gramaticals, que són llengües diferents. Per tant, encara que fins ara hàgim emfasitzat el caràcter universal de les llengües, pel fet de ser llengües, i que ens hàgim centrat a destacar-ne les coincidències, el cert és que allò que crida més directament l'atenció dels no-lingüistes és la seva diversitat: parlem llengües diferents, i podem comprendre i fer-nos comprendre espontàniament pels qui formen part de la nostra mateixa comunitat lingüística, però no per aquells que usen una altra gramàtica.

No podem pas negar que hi ha graus diferents de possible intercomprensió amb parlants d'altres llengües, perquè aquest grau depèn de la major o menor proximitat tipològica dels sistemes respectius. Però de fet es tracta de llengües diferents, de gramàtiques conformades per regles sintàctiques i morfològiques diferents, per vocabularis diferents, per sistemes fònics diferents.

Des d'aquesta perspectiva hem de parlar, doncs, de diversitat lingüística. Ara bé, aquesta diversitat també és regulada per regles. De fet no totes les llengües que imaginem que podrien existir són efectivament possibles. Analitzades aïlladament, totes les llengües són diferents, però analitzades en conjunt, presenten coincidències entre elles, unes més que d'altres. Podem trobar coincidències en l'ordre de les paraules en les oracions; així, per exemple, el francès, el català, el gallec i també l'anglès ordenen les frases en subjecte-verb-objecte (*en Joan menja una poma*), i en canvi altres llengües com el turc, el japonès, el persa, l'esquimal o el georgià segueixen un ordre diferent, subjecte-objecte-verb (dirien *en Joan una poma menja*).

Les llengües del món s'organitzen en grups per les seves concomitàncies, tipològiques o històriques, i formen famílies de llengües. I, com en qualsevol família, els seus membres presenten semblances i peculiaritats que en les llengües es resolten en forma de trets gramaticals. Constitueixen una família totes les llengües indoeuropees, de les quals formen part les cèltiques, les romàniques, les germàniques, les bàltiques, les eslaves i les indoiranianes, a més del grec, l'armeni i l'albanès. També formen una família moltes de les llengües afroasiàtiques, que inclouen l'hebreu i totes les llengües àrabigues. I tenim també la família de les llengües uralianes, amb l'hongarès i el finès, entre d'altres.

És d'acord, doncs, amb el criteri de la gramàtica que la lingüística i la filologia parlen de llengües diferents, i la sociolingüística, de comunitats lingüístiques diferents. Però és ben cert que en alguns casos la línia divisòria entre aquells sistemes que són llengües diferents i aquells altres que són varietats d'una mateixa llengua és feble i està sotmesa a criteris no estrictament filològics.

Només cal pensar en la polèmica del català i el valencià per trobar-ne un cas en el nostre propi entorn. O un altre cas menys proper: el del portuguès. Força veus se senten actualment al Brasil que reivindiquen per al portuguès del Brasil l'estatus de llengua diferent del portuguès de Portugal al·legant les diferències gramaticals i ortogràfiques dels dos sistemes i certes dificultats d'intercomprensió. Però hi ha un fet que és inqüestionable: si volen, brasilers i portuguesos —com també catalans, valencians i balears— poden entendre's i fer-se entendre sense necessitat d'haver après explícitament la varietat de l'altre. I això es deu no només al fet que ambdues varietats procedeixen directament d'un mateix tronc (són varietats germanes), sinó també al fet que el grau de diversificació de les seves gramàtiques, causat per l'allunyament i per la voluntat de ser autònomes, no és encara prou alt perquè puguem parlar d'incomprensió.

El temps i la voluntat d'uns i altres hi diran la seva, però per a la lingüística només quan els infants de Portugal i els de Brasil interioritzin respectivament

regles molt allunyades entre si ambdues varietats seran sistemes diferents, com així va passar amb les llengües romàniques derivades del llatí en fragmentar-se l'imperi Romà.

La referència que acabem de fer a les varietats del portuguès, a les quals encara podríem afegir les de Timor, Macau, Goa i Angola, o a les del català, parla ja en si mateixa de la diversitat interna de les llengües. Una llengua no és un sistema gramatical rígid ni estàtic, sinó flexible i dinàmic. És flexible en la mesura en què ofereix alternatives en diferents situacions. És dinàmic en la mesura en què es troba en un estat de canvi permanent, per tal com és un organisme viu en interacció constant.

Dit això, no cal que remarquem gaire més que les llengües són internament variades. Una llengua és un sistema de regles i un vocabulari, amb variants segons l'espai geogràfic (els anomenats dialectes geogràfics, geoelectes o dialectes a seques), els grups socials (els anomenats dialectes socials o sociolectes propis de grups professionals, col·lectius marginals o persones de determinada procedència cultural o de característiques similars), els grups generacionals (els dialectes temporals o cronoelectes) o els requeriments funcionals (tots els parlants d'una llengua saben molt bé com s'han d'expressar en determinades circumstàncies).

Però la diversitat de les llengües no es limita només a les diferències en el terreny de la gramàtica, encara que sigui el nucli central d'estudi de la lingüística. Seria un error pressuposar que l'estudi del llenguatge es redueix al seu vessant gramatical o pensar que una llengua és només un sistema de regles gramaticals. El llenguatge va molt més enllà de l'interès de la lingüística, i les llengües són molt més que gramàtiques.

De fet, si observem les llengües del món ens adonem ràpidament que, a més de tenir sistemes gramaticals diferents, es troben en condicions socials i polítiques també molt diferents; tenen, per tant, estatus diferents. I l'estatus forma part del coneixement de les llengües —però no del coneixement del llenguatge, diu la lingüística més ortodoxa.

Gramaticalment, totes les llengües són idèntiques, perquè tenen les mateixes propietats, les mateixes possibilitats expressives, els mateixos tipus de recursos; però socialment es troben en situacions molt diferents. I si gramaticalment totes les llengües són *aptes* per expressar-ho tot, en la pràctica no tenen els mateixos recursos disponibles ni el mateix estatus i, per tant, no presenten el mateix nivell de desenvolupament gramatical, en el sentit de disposar del mateix nombre de recursos per a la comunicació sobre tots els temes i en totes les situacions.

Descriure una llengua, per tant, pressuposa no limitar-se a abordar-ne els aspectes gramaticals, sinó entrar també en altres aspectes de naturalesa diferent:

- Aspectes socioculturals: les llengües són sistemes culturals, que vehiculen una determinada percepció del món que conforma la percepció col·lectiva, i, alhora, jerarquitzen els grups socials a través dels seus usos.
- Aspectes psicosocials: és a través de les llengües, al costat d'altres factors, que els individus s'identifiquen col·lectivament i se senten integrats socialment. I també és a través del llenguatge, sobretot de l'ús del llenguatge, que els parlants poden conceptualitzar la realitat i expressar-la idiosincràticament.
- Aspectes polítics: la identificació lingüística fa visible una determinada comunitat, que a partir de l'ús de la llengua pròpia es referma políticament i li atribueix un determinat rang en la pròpia comunitat i en el panorama general i internacional.
- Aspectes ideològics: és a través dels usos que donem forma a la manera com encarem una situació.
- Aspectes econòmics: una llengua és un reflex de la situació econòmica de la societat que la parla i, alhora, pot ser un element fonamental de reequilibrament.

DE L'INTERÈS TRANSVERSAL DEL LENGUATGE

És un fet que el llenguatge desperta un interès cada cop més gran en àrees tan diferents com la psicologia, la neurologia, la filosofia, l'antropologia social i cultural, la biologia, la sociologia, la teoria de la comunicació, la documentació o la intel·ligència artificial. Les raons semblen òbvies: la capacitat humana d'expressar-se i comunicar-se a través de les llengües és un fenomen polièdric al qual ens podem aproximar des de posicions intel·lectuals i disciplinàries diverses. És un fet evident que hi ha connexions entre llenguatge i ment, llenguatge i cervell, llenguatge i societat, llenguatge i cultura, llenguatge i evolució, llenguatge i política, llenguatge i tecnologia, llenguatge i comunicació o llenguatge i informació. En realitat, es tracta de diferents vessants o de diverses cares del políedre llenguatge.

Ara bé, tot i que sembli tan compartida la idea que el llenguatge no es redueix a un sistema de regles i principis, tot i que els manuals de lingüística actuals inclouen la descripció de l'ús del llenguatge al costat de la descripció de la competència, tot i que cada cop és més nombrosa i interessant la recerca transversal sobre el llenguatge i les llengües, hi ha encara aproximacions lingüístiques que es resisteixen a acceptar que per donar compte del llenguatge i de les llengües en la seva complexitat, és a dir, per descriure-les i explicar-les globalment, calen

enfocaments més amplis i flexibles que els purament formals, i representacions que vagin més enllà de la lògica formal. Dit en altres paraules, sense una conjunció de models formals, funcionals i cognitius difícilment podrem donar raó de què és el llenguatge natural i de quina manera funciona i s'actualitza en les situacions reals.

És ben cert que qualsevol fenomen complex, com ho és el llenguatge, només es pot abordar rigorosament simplificant-lo, segmentant-lo i idealitzant-lo. Només així es pot descriure en profunditat i controlar les múltiples variables en joc. Aquesta necessitat, però, no ens ha de dur a confondre la simplificació amb el llenguatge, de la mateixa manera que ningú no confon un mapa amb el territori que representa. En la nostra opinió, en la complementació d'abordatges hi ha el futur de la recerca en lingüística. Si això fos així, caldria que la teoria lingüística fins ara dominant integrés altres perspectives que poden no només complementar-la, sinó també donar noves visions dels fenòmens lingüístics.

Fins fa relativament poc temps es considerava la ment com una caixa negra que no es podia obrir. Es coneixien les dades que hi entraven (*l'input*) i el que en resultava (*l'output*), però només es podia pressuposar com es processava la informació. La metàfora que en els darrers anys ha dominat la recerca en lingüística teòrica ha estat la dels ordinadors; i, en conseqüència, els lingüistes hem tractat d'explicar com es processa la informació lingüística (què sap un parlant de les llengües, com té organitzada la informació, com accedeix a la informació, com la processa i com la verbalitza) suposant que la ment era similar a un ordinador. Amb el desenvolupament de les neurociències i els avenços de la recerca neurofisiològica, i més genèricament, amb el progrés de les anomenades ciències cognitives, s'ha trobat una via d'entrada a la ment i alguns elements alternatius per explicar com hi funciona el llenguatge. Gràcies a tecnologies com la tomografia per emissió de positrons (PET) o la ressonància magnètica funcional (fMRI), que permeten observar el cervell en funcionament sense envair-lo, s'han pogut establir alguns punts de gran interès sobre el processament de la informació i treure conclusions sobre la forma com les persones emmagatzemen les dades lingüístiques, sobre la localització de determinades dades en el cervell i sobre les vies més freqüents d'accés a la informació quan produïm una expressió d'un tipus o altre. Al capdavant un procés mental és un conjunt d'activitats de computació de milions de sinapsis en una complexíssima xarxa neural. De fet, si el llenguatge forma part avui dia del camp d'estudi i experimentació de les ciències més capdavanteres és perquè el seu interès va molt més enllà d'establir les unitats, les regles i els principis de la gramàtica de cada llengua particular.

El llenguatge és, com dèiem abans, un políedre de moltes cares per a l'estudi del qual es requereixen aproximacions des de disciplines diferents. Heus aquí,

doncs, com un objecte que és el centre de la lingüística passa a ser objecte també d'altres disciplines que poden contribuir a descriure'n les característiques, el funcionament, les possibilitats i les conseqüències, i contribuir així a l'avenç del coneixement i a la proposta de resolució de problemes relacionats amb la salut, la comunicació, la informació, la política o l'economia. La lingüística aplicada general és la perspectiva de la lingüística que parteix precisament d'aquesta idea: que el llenguatge, i sobretot la seva materialització en les llengües, és més que una gramàtica, i que, per tant, la lingüística pot contribuir eficaçment no només a descriure i a explicar problemes d'altres matèries, sinó també a proposar-hi solucions.

I si el llenguatge en abstracte és un fenomen polièdric, les seves materialitzacions —les llengües— també ho són. Per això les qüestions sobre les llengües no es limiten a demanar si una llengua té un sistema de pronominalització semblant al d'una altra o quin és el significat literal i abstracte d'una unitat, sinó que abracen també preguntes com què significa una expressió en un context concret, quines conseqüències té usar una paraula en lloc d'una altra quan de fet tenen el mateix significat de base (*planificació lingüística* i *dirigisme* poden denominar de fet una mateixa realitat), quin és el nombre de parlants d'una llengua, quines possibilitats té una llengua de sobreviure en un context de globalització, com l'ús de determinades unitats diferencia els grups socials o ideològics, o per què una determinada fórmula expressiva pot ser més eficaç comunicativament que una altra en unes circumstàncies precises. En tots aquests casos allò que demanem no es refereix a la gramàtica estricta (els *inner circles*), sinó que pressuposa una ampliació del camp del llenguatge (els *outer rings*).

DE LES LLENGÜES EN SOCIETAT

La percepció del llenguatge en una societat organitzada i el grau d'importància que es dona a les llengües en la seva escala de valors són elements que serveixen per caracteritzar-la. Totes les comunitats tenen polítiques sobre les llengües, sobre la llengua o llengües considerades pròpies i sobre la relació de les llengües pròpies amb altres llengües que hi coexisteixen en el mateix territori o en àmbits externs. No sembla gaire encertat dir que no existeix una política lingüística en una comunitat si aquesta no disposa d'una carta legal. Les decisions col·lectives i individuals sobre l'ús de les llengües pressuposen una posició, i fins i tot la manca d'explicitació sobre un tema sol respondre a una determinada posició, conscient o inconscient, depèn dels casos. I les llengües no en són cap excepció.

Però les decisions sobre les llengües en les comunitats i en els organismes, si el que es pretén és que siguin viables i contribueixin a un canvi efectiu, no es poden prendre fora de context, sinó tenint en compte, d'una banda, les caracterís-

tiques de cada llengua en concret, i de l'altra, la situació social i cultural pròxima i remota en què aquesta s'ha de moure. Les polítiques sobre les llengües sempre parteixen d'una bona descripció de l'entorn immediat i general.

Si reviséssim quines han estat les característiques socials que ens els darrers temps poden haver influenciat les posicions sobre les llengües, necessàriament hauríem d'entrar en les transformacions demogràfiques, socials, polítiques i econòmiques que s'han produït en el darrer quart del segle XX. Les societats industrialitzades més consolidades han estat el model en què s'han emmirallat, i encara s'emmirallen, la gran majoria de països en vies de desenvolupament. En matèria de llengües, i fora dels casos de consolidació lingüística absoluta, les comunitats han hagut de plantejar-se qüestions sobre els usos lingüístics nacionals i internacionals.

Pel que fa als països amb llengües afermades tant pel nombre de parlants com per la seva situació política, la discussió sobre l'ús intern de la llengua pròpia sovint s'ha reduït a una qüestió de model: preservar una llengua més genuïna desterrant les interferències abusives amb una intervenció adequada (és el cas de França), o deixar que la llengua evolucioni al ritme dels fets encara que vagi perdent genuïnitat. Però en llengües que, com el català a Espanya o el francès al Quebec, tenen suficient nombre de parlants, però ni han tingut una evolució regular ni disposen de mecanismes administratius prou forts per poder-les considerar normals en tots els usos i situacions, l'elecció esdevé força més arriscada, perquè una pèrdua de genuïnitat massa gran podria conduir a la seva desaparició en favor d'una altra llengua, a la seva assimilació per part d'un altre sistema.

Totes les llengües són, com hem dit abans, sistemes amb les mateixes possibilitats gramaticals, i per tant, totes són aptes per expressar tots els conceptes en totes les situacions imaginables. Però també hem dit que les situacions de les llengües no són idèntiques: unes no corren el risc de desaparèixer perquè la seva salut és forta en termes de nombre de parlants i d'afirmació política i administrativa, mentre que d'altres necessiten mecanismes de suport per vèncer situacions anteriors d'adversitat o la manca de mecanismes polítics. I en aquesta situació creiem que rau la tria, una tria que, si es decanta per la segona opció, requereix dels seus parlants fidelitat i esforç.

Per això el darrer quart de segle s'ha caracteritzat per una tensió constant entre el monolingüisme i el plurilingüisme, per una vacil·lació permanent i asistemàtica entre la renúncia a les llengües pròpies amb l'adopció d'una llengua internacional única, o el manteniment de la llengua pròpia — o d'una de les llengües pròpies — amb la consegüent pèrdua de presència internacional. En aquesta situació, els qui han optat per renunciar a les llengües pròpies en qualsevol con-

text o per circumscriure'n l'ús als límits de la comunicació interna, ho han fet en nom de l'eficàcia, de la racionalització dels recursos disponibles i de la llei del mercat. El cas del neerlandès d'Holanda n'és un exemple.

Les comunitats, però, que han decidit mantenir la llengua pròpia en nom de l'afirmació de la identitat sense disposar alhora d'un estat que les fes presents a tots els nivells de la política nacional i internacional, han hagut d'elaborar plans lingüístics institucionals. Aquests plans lingüístics els han servit per dotar la llengua dels recursos adequats, per fomentar-ne l'ús i per estendre'n els usos a totes les situacions. Perquè una llengua que no s'usi en qualsevol situació de comunicació és un sistema destinat a ser substituït a la llarga per un altre de més eficaç. I el fet de relegar l'ús d'una llengua a determinats àmbits, normalment els privats i personals, i d'excloure-la d'altres, normalment els públics i prestigiosos, és una manera de valorar-la com a no apta universalment i de fomentar que cada cop sigui més gran la manca de recursos adequats disponibles, que només es generen sistemàticament a través de l'ús.

Amb tot, és un error pensar que les llengües amb un nombre de parlants molt alt i un estat o diversos estats forts al seu darrere són llengües consolidades. Pot semblar-ho, sí, però si no participen sistemàticament dels fòrums d'intercanvi no tenen garanties de futur, ni seguretat de supervivència saludable, ni qualitat de vida perdurable. Per exemple, avui dia les llengües que no són prou presents a Internet, al marge del nombre de parlants que tinguin, corren el risc de recular en la comunicació.

En el terreny de la comunicació especialitzada i professional, és evident que la concentració de la creació científica i tècnica en determinats països ha condicionat i condiona la selecció de llengües per als usos especialitzats, selecció que afavoreix una situació de monolingüisme. I aquest és un fet que sembla irrecuperable, malgrat els propòsits i les polítiques de foment del plurilingüisme. L'anglès ha esdevingut per a la ciència i la tècnica el que el francès va ser durant molt de temps per a la diplomàcia: una *llengua franca*, similar a la *lingua franca* que a l'edat mitjana servia per al comerç en els ports de la Mediterrània.

Però també és cert que, al costat d'aquesta tendència monolingüista —absoluta o relativa en determinats àmbits—, és cada cop més important el nombre de col·lectius que reclamen la defensa de les llengües pròpies en nom de la conservació del patrimoni i de la naturalització de les comunicacions. L'expressió a través de la llengua pròpia és el mitjà més immediat de representació d'una societat, no només perquè reflecteix una cultura col·lectiva, sinó també perquè compleix la funció natural d'integració social.

El context actual continua funcionant amb la vista posada en l'obertura de mercats i d'espais de transacció, amb la consegüent necessitat d'uniformitzar i estandarditzar productes, cultures i sistemes de comunicació, i en la producció de tecnologia com a sistema de mediació comunicativa; però alguns filòsofs, antropòlegs i sociòlegs han començat a advertir indicis de canvi sobre els quals caldrà reflexionar.

EL PAPER DE LA LINGÜÍSTICA EN L'AFIRMACIÓ DE LES LLENGÜES

No hi ha dubte que l'exercici de la professió de lingüista ha de seguir orientacions diverses i que cada orientació ha de perseguir finalitats diferents, totes elles necessàries. Els lingüistes que es dediquen a la teoria han de treballar en la recerca de models que presumptament expliquin el coneixement i l'activitat lingüístics. Els lingüistes que treballen en la descripció han de donar compte dels fets de les llengües, recollits directament de l'activitat dels seus parlants. I els lingüistes que es proposen objectius aplicats han d'elaborar propostes que puguin resoldre qüestions de comunicació i informació concretes, això sí, basant-se en els models que més plausiblement donen raó de la gramàtica i de l'ús de les llengües, i en les descripcions dels fets lingüístics reals.

No hi ha dubte que totes aquestes perspectives poden complementar la descripció i l'explicació dels fenòmens i contribuir a la resolució de problemes lingüístics. Però si és cert que darrere de qualsevol aproximació, activitat o decisió hi ha una presa de posició implícita o explícita, la lingüística només podrà contribuir a superar el desequilibri social de les llengües si assumeix la diversitat com una noció necessària, present en el model i en la descripció, i, en conseqüència, si assumeix també la defensa generalitzada del plurilingüisme en la comunicació.

La diversitat presideix qualsevol activitat, qualsevol objecte, qualsevol àmbit. Pel que fa a les llengües, la diversitat és fàcil de constatar en el fet que existeixen moltes llengües, en la varietat de maneres d'entendre el món, en la variació interna de cada llengua i en el seu canvi històric permanent. La diversitat és conseqüència de la materialització d'una capacitat natural. El respecte a la diversitat sembla ser, doncs, una conseqüència natural del respecte a l'espècie.

Però la diversitat s'aconsegueix amb el domini i l'ús generalitzat de la llengua pròpia. La fórmula que al nostre entendre ha de presidir la comunicació internacional és el plurilingüisme com a situació generalitzada i l'ús funcional discriminat en situacions precises. L'aprenentatge de llengües estrangeres a l'escola i les ja no tan noves tecnologies poden ajudar molt en aquesta línia.

Deia Jespersen en la seva obra de 1926 que conservar les llengües i intentar millorar-les per a les generacions futures és un deure i un dret dels éssers humans. Les llengües només sobreviuen si s'adapten als temps, a les societats en què es parlen i a les necessitats dels individus que les utilitzen. Només tenen alguna possibilitat d'assegurar-se la supervivència si compleixen els requisits de modernitat, flexibilitat i intercanvi que la comunicació i els parlants exigeixen. Però el deure de què parla Jespersen no és exclusiu dels lingüistes — que se n'han d'ocupar per raó de la seva professió —, sinó que inclou tots els parlants, per tal com la llengua és una peça única de valor incalculable que forma part del nostre patrimoni individual i col·lectiu.

La capacitat biològica que heretem amb l'espècie ens permet concretar aquest patrimoni en forma d'una llengua, la llengua pròpia. És, bo doncs, no només que la conservem, sinó que intentem millorar-la en la mesura de les nostres possibilitats.

Moltes gràcies

